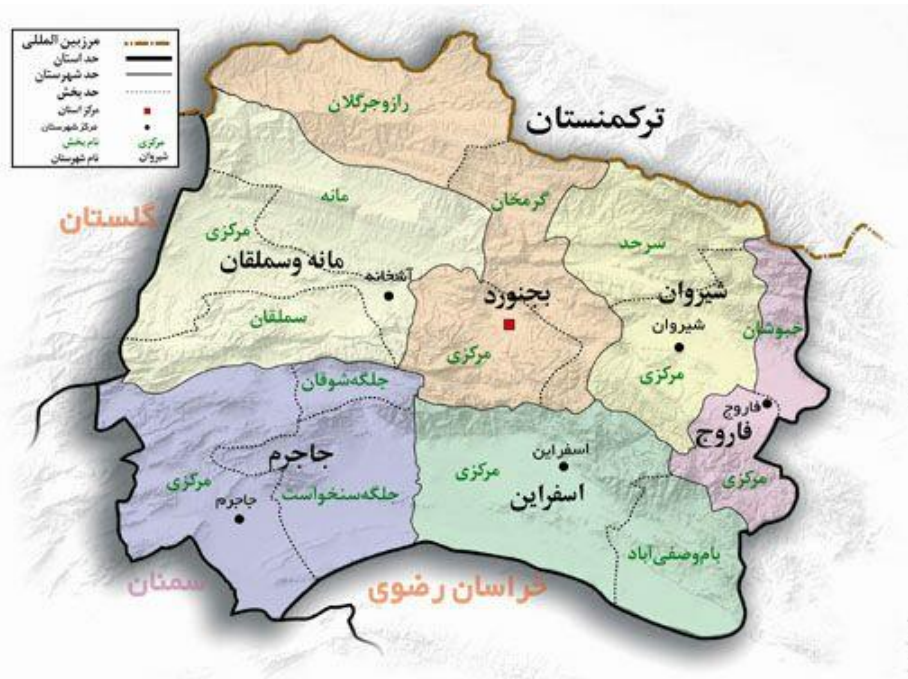

مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان خراسان شمالی

عنوان: مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان خراسان شمالی

ناظران علمی: مجید فولادیان، دکتر محسن ناصری، دکتر مجتبی قاسمی

تدوین‌گر و نویسنده: متین رمضان خواه، دکتر مجید رضانی، روح‌الله قاسمی

تاریخ انتشار: زمستان ۱۳۹۵

کلیه حقوق این اثر متعلق به مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
د	جدول چکیده مسائل و چالش‌های توسعه استان خراسان شمالی به تفکیک حوزه
۱	۱- مقدمه
۱	۲- معرفی استان
۲	۳- مسایل راهبردی استان
۲	۳-۱- حوزه سیاست اقتصادی، صنعتی و گردشگری
۹	۳-۲- حوزه سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی
۱۴	۳-۳- حوزه سیاست اجتماعی و فرهنگی
۲۰	۴- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

جدول چکیده مسائل و چالش‌های توسعه استان خراسان شمالی به تفکیک حوزه

حوزه موضوعی	مسائل و چالش‌ها	راهکارهای مؤثر
سیاست اقتصادی، صنعتی و گردشگری	بهره‌وری پایین بخش کشاورزی	<ul style="list-style-type: none"> - انجام مطالعات در زمینه قیمت‌های تمام‌شده محصولات موجود و معرفی الگوی بهینه کشت - همزمانی مطالعات توسعه صنایع جانبی با حمایت‌های خرید محصولات - تغییر سازمان تولید و بهره‌برداری با تأسیس شرکت‌های کشت و صنعت - مهیا کردن شرایط لازم برای توسعه گردشگری روستایی - آموزش و ترغیب کشاورزان به کشت گیاهان دارویی و توسعه صنایع جانبی آن در استان - اعمال سیاست آب مجازی - ترغیب کشاورزان به کشاورزی سودآور مثل کشت گیاهان دارویی
	رکود در واحدهای صنعتی و فقدان استراتژی توسعه صنعتی	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد زنجیره تولید بخصوص در اطراف واحدهای بزرگ صنعتی و تولیدات کشاورزی استان - تعیین استراتژی توسعه صنعتی استان با توجه به مطالعات کارشناسی - جهت‌دهی حمایت‌های دولتی و کارشناسی دانشگاه‌ها به سمت تحقیق و توسعه و عارضه‌یابی صنایع
سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی	عدم توجه و استفاده از پتانسیل مرز	<ul style="list-style-type: none"> - فشار کارشناسی اقتصادی-سیاسی از سطح استان به تصمیم‌گیران اصلی به منظور تشکیل مرز رسمی - حمایت و مشارکت دولت در توسعه ظرفیت‌های فیزیکی و اجتماعی مورد نیاز - تجهیز و تقویت جایگاه بازارچه‌های مرزی در تجارت منطقه - توسعه صنایع تولید کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه
	پسماند و مواد زائد	<ul style="list-style-type: none"> - تدوین و اجرای برنامه جامع مدیریت پسماند - راه‌اندازی کارخانه کود کمپوست - تفکیک زباله از مبدا توسط شهرداری و شهروندان - دفع اصولی و بهداشتی زباله‌های خطرناک و ویژه - مذاکره شرکت‌ها و سرمایه‌گذاران برای راه‌اندازی خطوط بازیافت و تولید انرژی از پسماند
سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی	آلاینده‌های هوا و اقلیم	<ul style="list-style-type: none"> - توجه به حساسیت‌های زمین در کشاورزی - مالچ‌پاشی و استفاده از بادشکن‌های طبیعی - مذاکره با مسئولان کشور ترکمنستان برای کنترل کانون‌های تولید گرد و غبار - نظارت بر واحدهای صنعتی آلاینده و تولیدکننده گرد و غبار - پیشگیری از کاهش رطوبت خاک
	فرسایش خاک	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء سیستم‌های نظارتی برای حفاظت بیشتر از مراتع و جنگل‌ها - تعادل بخشی بین تعداد دام و ذخایر مرتعی موجود - جلوگیری از تغییر کاربری باغات و مراتع - رعایت اصول کشاورزی پایدار از جمله عدم شخم در جهت شیب دامنه‌ها
سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی	معضلات کمی و کیفی منابع آب	<ul style="list-style-type: none"> - نظارت جدی بر بهره‌برداری‌های مجاز از منابع آب و برخورد با بهره‌برداری‌های غیر مجاز - مکانیزه کردن کشاورزی و اجرای روش‌های مدرن آبیاری - جلوگیری از تبدیل اراضی دیم به آبی - تعیین تکلیف و پلمپ چاه‌های غیرمجاز - اتمام سیستم فاضلاب شهری بجنورد و راه‌اندازی سیستم جمع‌آوری فاضلاب در دیگر شهرهای استان - الزام تمام شهرک‌های صنعتی به تجهیز و راه‌اندازی تصفیه‌خانه‌های صنعتی

حوزه موضوعی	مسائل و چالش‌ها	راهکارهای مؤثر
		<ul style="list-style-type: none"> - اتمام و تجهیز سیستم فاضلاب شهری - نظارت بر صنایع خارج از شهرک‌های صنعتی
	<p>آمایش نامطلوب کشاورزی</p>	<p>بیمه محصولات کشاورزی و اتخاذ سیاست‌های تضمینی برای پوشش ریسک‌های احتمالی</p> <p>تنظیم الگوی کشت مطابق با بازار مصرف و شرایط منطقه‌ای</p> <p>آموزش مؤثر و حمایت از کشاورزان</p> <p>ترغیب کشاورزان به کشت محصولات صنعتی و مناسب منطقه مثل پنبه</p> <p>ترغیب کشاورزان به کشت محصولات کشاورزی اقتصادی تر مثل گیاهان دارویی</p>
	<p>پیشی گرفتن طلاق از ازدواج</p>	<p>- تاکید بر تغییر الگوی ازدواج اجباری از طریق آگاهی‌بخشی به خانواده‌ها در انجمن‌های محلی</p> <p>- تغییر رویکرد نسبت به نقش مشاوره در فضای عمومی از طریق تبلیغات رسانه‌ای و حضور در مراکز عمومی قابل دسترس مردم</p> <p>- شکستن تابوهای سنتی که بر منفور بودن امر طلاق و طرد شدن فرد مطلقه (بویژه زنان) در جامعه تاکید دارد</p> <p>- تشویق و ترغیب خانواده‌ها جهت حمایت از فرزندان دختر و پسر برای ادامه تحصیل</p>
سیاست اجتماعی و فرهنگی	<p>افزایش خرید و فروش مواد مخدر</p>	<ul style="list-style-type: none"> - برخورد شدید و قانونی با قاچاقچیان مواد مخدر در روستاها و در صورت امکان تبعید آنان با هماهنگی قضایی از محل روستا - محدودسازی دسترسی آسان مصرف‌کنندگان مواد مخدر صنعتی - بالابردن هزینه ارتکاب جرم حمل و نگهداری مواد مخدر صنعتی برای مجرمین - آشنانمودن عموم مردم با مجازات و عواقب قانونی مصرف، صدمات و آسیب‌های مواد مخدر صنعتی - توجه به آموزش افراد در آستانه خطر اعتیاد به مواد مخدر بویژه در مدارس و دانشگاه‌ها - ایجاد اشتغال مناسب برای آحاد مردم و رعایت عدالت اجتماعی - توجه ادارات ذیربط نسبت به شرایط خانواده‌های دچار مشکلات اجتماعی نظیر طلاق و فوت والدین - ارائه و گسترش خدمات اقتصادی و فرهنگی به خانواده‌های متأهلینی که به زندان افتاده‌اند، به منظور کمک به بازپروری فرد و جلوگیری از انحراف خانواده وی
	<p>ضرب و شتم و سرقت</p>	<ul style="list-style-type: none"> - تغییر و اصلاح برخورد دوستان، افراد فامیل و همسایگان با فرد منحرف و جلوگیری از نگاه و برخورد قهرآمیز و طرد اجتماعی کسانی که دچار انحراف شده‌اند. - حمایت نهادی از کسانی که برای دوره‌ای تحت نظر مراکز بازپروری بوده‌اند. - تحت پوشش قراردادن افرادی که به هر دلیل ناگزیر از اقامت در خیابان و پارک‌ها هستند. این کار می‌تواند برعهده یک سازمان رفاه اجتماعی گسترده باشد. - افزایش نظارت اجتماعی از طریق خانواده، دوستان و فامیل و آحاد افراد جامعه - متناسب‌سازی میان جرم و مجازات - تدوین برنامه جامع برای مدیریت و ساماندهی سارقین سابقه‌دار - آگاه‌سازی سارقین در بند در حوزه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی و سیاسی و... با برگزاری کلاس‌های

راهکارهای مؤثر	مسایل و چالش‌ها	حوزه موضوعی
<p>آموزشی در زندان و برپایی دوره‌ها و کارگاه‌های مهارت‌بخشی</p> <p>– انجام مطالعات و اقدامات مؤثر به منظور ترمیم و توسعه زیرساخت‌های لازم در مناطق حاشیه‌ای</p> <p>– تشویق ازدواج بین طایفه و اقوام به منظور ایجاد و تقویت روح تعاون و همکاری و گاه حل معضلات و نزاع‌های فامیلی</p> <p>– تشکیل گروه‌هایی در روستاها و محلات به سرپرستی و نظارت ریش‌سفیدان و کدخدایان محل برای مداخله به‌موقع و سازنده در اختلافات محلی و گسترش فرهنگ میانجی‌گری در حل‌وفصل اختلافات</p> <p>– آموزش افراد جامعه نسبت به حل‌وفصل مسئله نزاع و نحوه آرام‌کردن افراد جهت کاهش پیامدهای آن همانند انتقام‌جویی، نزاع‌های دنباله‌دار، تخریب اموال طرفین نزاع و...</p> <p>– تلاش در جهت جمع‌آوری سلاح‌های سرد در بین سرنشینان وسایل نقلیه شخصی و عمومی</p> <p>– تلاش جهت رفع خردفرهنگ حمل سلاح از طریق برخورد قانونی و شدید با حاملین سلاح سرد در سطح استان</p> <p>– هماهنگی دستگاه‌های قضایی، انتظامی و امنیتی درباره شیوه رویارویی با نزاع‌ها و مسبب‌ان آنها به منظور کاهش نزاع‌های جمعی</p> <p>– تدوین سامانه رصد آمار و ترکیب نزاع‌های جمعی</p>	<p>نزاع‌های خیابانی دسته جمعی</p>	
<p>– استفاده از نهادهای معتمد عمومی مانند دانشگاه، بسیج و فرمانداری جهت رفع نیازهای خاص استان و حل‌وفصل مسائل استان</p> <p>– تقویت نهادهای مدنی استان بویژه نهادهای دانشگاهی</p> <p>– پیگیری مدام و مستمر وضعیت مراجعین به نهادهای دولتی تا حل‌وفصل مشکلات جهت افزایش اعتماد به آن‌ها</p> <p>– برگزاری مسابقات آزاداندیشی و گفتگو در محلات مختلف شهرستان‌های استان</p> <p>– تقویت و حمایت از گروه‌های ورزشی و هنری و فرهنگی شهرستان‌های استان</p>	<p>چالش‌های نگرشی و ارزشی</p>	

۱- مقدمه

از لحاظ ساختاری، نوشتار حاضر در سه حوزه سیاستی تنظیم شده است که توصیف‌ها و تبیین‌هایی که از هر حوزه می‌شود، از نظر تحلیلی به حوزه‌های دیگر نیز کمک می‌کند:

۱- حوزه سیاست اقتصادی، صنعتی و گردشگری

۲- حوزه سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی

۳- حوزه سیاست اجتماعی و فرهنگی

در انتهای گزارش نیز، به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مسایل استان در سه حوزه نامبرده پرداخته می‌شود. اما قبل از ورود به بحث و بررسی مسایل استان در حوزه‌های نامبرده، باید به دو نکته توجه داشت. اول اینکه، تمرکز گزارش در هر قسمت بر یک حوزه خاص و تفکیک مسائل آن از دو حوزه دیگر، فقط از زاویه تحلیلی و به قصد بررسی دقیق‌تر مسئله از آن منظر بوده و در واقعیت امر و دنیای واقعی این مسائل بطور یکجا و درهم‌تنیده وجود دارند و امکان تفکیک ماهوی آنها وجود ندارد. دوم اینکه، همانگونه که در واقعیت این حوزه‌ها درهم‌تنیده هستند، در امر سیاست‌گذاری و اجرا نیز باید این حوزه‌ها را با یکدیگر در نظر گرفت. بنابراین، هیچیک از حوزه‌ها بر دیگری هم از منظر تحلیلی و هم از منظر اجرایی ارجحیت ندارد. برای مثال، حل یک‌جانبه مسائل اقتصادی نمی‌تواند در اولویت باشد و حتی محال است، مادامیکه مسائل با یکدیگر در نظر گرفته نشوند و آثار دیگر حوزه‌ها نیز بررسی نشود؛ چه بسا در این صورت، راهکارها، نه تنها اثربخش نبوده، که حتی می‌تواند آثار منفی و معکوس داشته باشد.

۲- معرفی استان

استان خراسان شمالی که در سال ۱۳۸۲ در نتیجه تقسیم استان خراسان سابق به مرکزیت بجنورد تشکیل شد، در شمال شرقی کشور با مساحتی حدود ۲۸،۴۳۴ کیلومتر مربع واقع شده و ۱،۷٪ از مساحت کل کشور را به خود اختصاص داده و از این حیث پانزدهمین استان وسیع کشور به شمار می‌آید. از نظر موقعیت جغرافیایی، استان خراسان شمالی بین ۳۶ درجه و ۳۷ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۱۷ دقیقه عرض شمالی و ۵۵ درجه و ۵۳ دقیقه تا ۵۸ درجه و ۲۰ دقیقه طولی شرقی واقع شده است. این استان از شمال با کشور ترکمنستان، از شرق و جنوب با استان خراسان رضوی، از جنوب غربی با استان سمنان و از غرب با استان گلستان هم‌مرز است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰).

براساس سرشماری سال ۱۳۹۰، جمعیت استان خراسان شمالی ۸۶۷،۷۲۷ نفر بوده که اندکی بیش از ۱٪ جمعیت کل کشور را شامل می‌شود و از این نظر، استان خراسان شمالی در بین ۳۱ استان کشور در رتبه ۲۷ قرار می‌گیرد. استان خراسان شمالی دارای ۷ شهرستان، ۱۷ بخش، ۱۸ شهر و ۴۲ دهستان است. ۵/۵۱٪ از جمعیت استان در مناطق شهری و مابقی (۴۸،۵٪) در مناطق روستایی ساکن هستند. در واقع، یکی از پایین‌ترین نرخ‌های شهرنشینی مربوط به این استان است و در بین ۱۰ استان انتهایی کشور از نظر شهرنشینی قرار دارد.

۳- مسایل راهبردی استان

۳-۱- حوزه سیاست اقتصادی، صنعتی و گردشگری

از منظر اقتصادی، استان خراسان شمالی یکی از استان‌های ضعیف کشور به شمار می‌آید. یکی از آثار رشد سریع جمعیت جوان استان، افزایش بیکاری طی دو دهه اخیر بوده است؛ به گونه‌ای که نرخ بیکاری از ۶,۴٪ در سال ۱۳۷۵ به ۱۰٪ در سال ۱۳۹۰ و ۱۱,۱٪ در سال ۱۳۹۴ رسیده است. همانند سایر مناطق کشور، در این استان نیز نرخ بیکاری در مناطق شهری (۱۲,۷٪) بیشتر از مناطق روستایی (۷,۳٪) و در بین زنان (۱۷,۲٪) بیشتر از مردان (۸,۵٪) است. از همین روست که نرخ بیکاری در شهرهای شیروان، جاجرم، بجنورد و اسفراین که جمعیت شهرنشین بالاتری دارند، بیشتر از سایر شهرهای استان است. در همه این شهرها، نرخ بیکاری رو به افزایش بوده و طی سال‌های ۸۵ تا ۹۰ از حدود ۸٪ به بیش از ۱۰٪ بالغ گردیده است.

سهم استان از تولید ناخالص داخلی با احتساب نفت کمتر از ۱٪ بوده و از این لحاظ در رتبه ماقبل آخر در بین استان‌های کشور قرار دارد. البته بدون احتساب نفت، رتبه استان دو پله بهبود یافته و در رتبه ۲۸ قرار دارد. درآمد سرانه استان نیز در رتبه ۳۰ قرار دارد. ساختار اقتصادی استان خراسان شمالی، تفاوت شاخصی با کل کشور دارد. بطوریکه سهم بخش‌های کشاورزی و خدمات از اقتصاد استان در مقایسه با کشور بیشتر و سهم بخش صنعت بطور چشمگیری کمتر است. اگرچه این ترکیب در سال‌های اخیر روبه‌تغییر بوده و بر سهم بخش صنعت افزوده شده است، اما همچنان تفاوت با کل کشور قابل توجه است.

بخش کشاورزی استان عمدتاً بر زراعت و باغداری متکی است و دامداری و جنگلداری سهم چندانی از این بخش ندارند. از جمله محصولات کشاورزی می‌توان به پنبه، گندم، جو، زیره، حبوبات و... و از جمله محصولات باغی هم می‌توان به آلو، گیلاس، آلبالو، انگور و سیب اشاره کرد. به دلیل وجود مراتع غنی، دامداری نیز در استان رونق دارد، اما از آنجاکه اکثراً به شیوه سنتی انجام می‌گیرد، ارزش افزوده آن در اقتصاد استان قابل توجه نیست.

در بخش صنعت، محصولات شیمیایی، فلزات اساسی، محصولات کانی غیرفلزی و محصولات غذایی بیش از ۹۰٪ ارزش افزوده را ایجاد می‌کنند. مجتمع پتروشیمی، کارخانه سیمان و کارخانه‌های پلاستیک بجنورد در کنار مجتمع فولاد اسفراین، کارخانه آلومینیوم جاجرم، کارخانه الیاف شیروان و کارخانه‌های متعدد پنبه پاک‌کنی و صنایع غذایی و کشاورزی، از جمله مهمترین واحدهای صنعتی استان خراسان شمالی هستند. طبق آمار سال ۱۳۹۳، تعداد کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر در استان ۸۲ واحد بوده که ۷,۵۹۹ نفر در این واحدها مشغول به کار بوده‌اند. سهم استان از کارگاه‌های صنعتی کل کشور ۰,۵۷٪ است که بعد از ایلام و کهگیلویه و بویراحمد کمترین سهم می‌باشد. این موضوع به خوبی سهم ناچیز استان از صنعت کشور را نشان می‌دهد.

در بخش خدمات که سهم بالایی از اقتصاد استان را به خود اختصاص می‌دهد، تنوع فعالیت‌ها بالاست، اما اتکای اصلی خدمات استان به توزیع (عمده‌فروشی و خرده‌فروشی)، حمل‌ونقل و اداره امور عمومی است. بخش‌هایی مانند هتل و رستوران، بهداشت، مستغلات، امور مالی و... سهم تقریباً ناچیزی از اقتصاد استان دارند.

در مجموع، استان خراسان شمالی علیرغم دارا بودن پتانسیل‌هایی مانند جمعیت جوان و روبه‌رشد، سرزمین و اقلیم مناسب، منابع طبیعی و شبکه راه‌های ارتباطی گسترده، در زمره استان‌های محروم و کم‌برخوردار کشور قرار می‌گیرد. شاید بتوان مهمترین شاخصه محرومیت استان را سهم ناچیز آن از اقتصاد ملی قلمداد نمود که هیچ تناسبی با سهم سرزمینی و جمعیتی این استان ندارد. مسلماً شرایط مذکور نتیجه و برون‌داد مسائل و مشکلاتی است که دست‌کم از زمان تبدیل‌شدن این منطقه به استان دامنگیر آن بوده و مانع توسعه شده است. در ادامه این گزارش تلاش می‌شود برخی از این مسایل راهبردی در حوزه اقتصاد، صنعت و گردشگری استان شناسایی و تبیین شوند و پیشنهادهایی جهت رفع آنها ارائه گردند.

وضعیت شاخص‌های کلیدی حوزه اقتصاد، صنعت و گردشگری استان خراسان شمالی

رتبه استان در بخش‌های مختلف	رتبه ۲۹ در تولید سرانه (بدون نفت، ۹۲) رتبه ۲۸ در محصول ناخالص (بدون نفت، ۹۲) سهم در تولید ناخالص داخلی ۰/۶۹ درصد نسبت جمعیت استان به کشور ۱/۱۵ درصد رتبه ۲۸ در ارزش افزوده بخش کشاورزی (۹۲) رتبه ۲۲ در ارزش افزوده بخش صنعت و معدن (۹۲) رتبه ۱ در اشتغال بخش کشاورزی (۹۴) رتبه ۳۰ در اشتغال بخش صنعت و معدن (۹۴) رتبه ۳۱ در اشتغال بخش خدمات (۹۴)
نرخ مشارکت اقتصادی	رتبه اول در مشارکت اقتصادی با ۴۱/۸ درصد در سال ۹۴. (میانگین کشوری ۳۸/۲)
نرخ بیکاری	۱۱/۱ درصد در سال ۹۴ (میانگین کشوری ۱۱)
تعداد شهرک‌ها و نواحی صنعتی	۱۴ شهرک و ناحیه صنعتی (۹ شهرک و ۵ ناحیه صنعتی) ۱۱۷۵ هکتار کل اراضی شهرک‌ها و نواحی، ۵۶۰ هکتار مساحت اراضی صنعتی، ۱۵۱ هکتار زمین واگذار شده ۱۹۳ واحد صنعتی به بهره‌برداری رسیده با اشتغال ۳۶۷۴ نفر
پتانسیل‌های معدنی	۸۴ معدن در حال بهره‌برداری (۱/۵ درصد از معادن کشور) با ۱۳۹۱ نفر اشتغال
گردشگری	زیرساخت: ۶ هتل، ۱۲ مهمان پذیر، ۱ هتل آپارتمان،

چالش‌ها، علل و راهکارها

❖ بهره‌وری پایین بخش کشاورزی

طبق سرشماری سال ۱۳۹۰، از کل جمعیت ۸۶۷۷۲۷ نفر استان، ۴۸٫۵٪ آن (۴۲۰۸۵۵ نفر) در روستا ساکن هستند. روند جمعیتی در روستا، مانند کل کشوری، کاهشی بوده است. بطوریکه در سال ۱۳۷۵ جمعیت روستایی ۵۹٫۸٪ از جمعیت استان را تشکیل می‌داد که در سال ۱۳۸۵ به ۵۱٫۳٪ و در سال ۱۳۹۰ به ۴۸٫۵٪ نزول یافت.

به همین سیاق، بررسی روند تغییرات تعداد و نرخ رشد اشتغال در مقاطع سرشماری نشان می‌دهد که تعداد شاغلان بخش کشاورزی با متوسط نرخ رشد ۲٫۳۲٪ از حدود ۷۸ هزار نفر در سال ۱۳۷۵ به بیش از ۹۸ هزار نفر در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته و سپس با روندی کاهنده به حدود ۸۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۰ رسیده است. متوسط نرخ رشد اشتغال این بخش در دوره پنج ساله ۹۰-۱۳۸۵ برابر ۴-٪ و طی دوره پانزده ساله ۹۰-۱۳۷۵ حدود ۰٫۱۵٪ بوده است. در مجموع، گرچه بخش کشاورزی ۳۱٫۴٪ از شاغلین استان را در سال ۹۰ تشکیل می‌دهد، اما سهم این بخش از ارزش افزوده تولیدی استان در این سال تنها در حدود ۱۸٪ بوده است. قابل توجه هست که سهم اشتغال در بخش کشاورزی به ۴۱٫۶ درصد در سال ۹۴ (رتبه ۱ در کشور) رسیده است. به نسبت جمعیت شاغل در بخش کشاورزی، ارزش افزوده پایین‌تر این بخش، نشان از بهره‌وری پایین در اقتصاد روستایی و کشاورزی دارد. آمارهای دیگری همچون نسبت سطح زیر کشت آبی به دیم و نسبت سطح زیر کشت به برداشت محصولات نیز، نشان از بهره‌وری پایین این بخش دارد. میزان زیر کشت آبی در سال زراعی ۸۸-۸۹ در استان ۴۳٪ و زیر کشت دیم ۵۷٪ بود، درحالی‌که میزان زیر کشت آبی در کشور ۵۶٪ و زیر کشت دیم ۴۴٪ بوده است. همچنین، استان خراسان شمالی در سال زراعی ۸۸-۸۹ از نظر سطح زیر کشت محصولات رتبه ۱۸، اما از نظر تولید محصولات زراعی رتبه ۲۴ در کشور را دارا بوده است. حدود ۹۴٪ کل منابع آب استان در بخش کشاورزی مصرف می‌شود، اما راندمان آب در بخش کشاورزی استان حدود ۳۵٪ است و بقیه آب بصورت سنتی مصرف و از دسترس خارج می‌شود.

این بهره‌وری اقتصادی پایین در بخش کشاورزی بر جمعیت روستایی اثر گذاشته و موجب عدم رشد جمعیت در روستاها، خالی‌شدن روستاها از سکنه و مهاجرت آنها به شهرها شده است که خود باعث مشکلات دیگری مثل حاشیه‌نشینی و وجود نیروهای فاقد مهارت کار در شهرها شده است.

اما به‌حتم عوامل متعددی در تضعیف کشاورزی و بهره‌وری پایین آن دخیل‌اند که یکی از مهمترین آنها، مشکل تأمین آب و خشکسالی است. درحالی‌که در این زمینه، استفاده از فناوری جدید و سیستم آبیاری نوین می‌تواند یکی از راهکارهای اصلی برای مقابله با کم‌آبی و خشکسالی و افزایش بهره‌وری در بخش کشاورزی باشد، تنها ۱۱٪ از مزارع آبی استان به سیستم آبیاری نوین مجهز هستند. عامل دیگر، ضعیف‌ماندن بخش کشاورزی در خلق ارزش و ثروت، فرسودگی بیش از نیمی از ماشین‌آلات کشاورزی و تکنولوژی پایین ابزار و ادوات کشاورزی در سطح استان است. در واقع، سطح پایین مکانیزاسیون و ادوات کشاورزی، از علل اصلی تأثیرگذار در وضعیت وخیم کشاورزی استان است. البته

باید توجه داشت که با وجود موقعیت خُرده‌مالکی اغلب کشاورزان خراسان شمالی و عدم امکان استفاده از ماشین‌آلات نوین کشاورزی در اراضی کوچک، نمی‌توان با نوسازی ماشین‌آلات به رفع ریشه‌ای معضل کم‌بودن تولید در واحد سطح کمک چندانی کرد. در حقیقت، نوع نظام بهره‌برداری و مقیاس تولید، از دیگر مباحث مهم در ساختار فضایی کشاورزی استان و اثرگذار بر بهره‌وری پایین آن است. بطوریکه در نواحی کوهستانی و کوهپایه‌ای استان، نظام بهره‌برداری در وجه غالب خانواری و کوچک‌مقیاس است و در گستره‌های دشتی نیز بهره‌برداری‌های خانواری نقش غالب را دارد و مقیاس تولید نیز اغلب کوچک و متوسط است. نبود صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی، کمبود منابع مالی، عدم استفاده از دانش جدید در کشاورزی و فقدان سیاست توسعه کشاورزی در سطح استان، از دیگر عوامل مؤثر بر بهره‌وری پایین در بخش کشاورزی استان می‌باشند.

راهکارها

- ✓ انجام مطالعات وسیع و دقیق در زمینه قیمت‌های تمام‌شده محصولات موجود و معرفی الگوی بهینه کشت با عنایت به محدودیت‌های موجود
- ✓ همزمان‌سازی مطالعات توسعه صنایع جانبی با حمایت‌های خرید محصولات بخش کشاورزی
- ✓ تغییر سازمان تولید و بهره‌برداری با تأسیس شرکت‌های کشت و صنعت و یکپارچه‌سازی اراضی و همچنین توسعه شرکت‌های مکانیزاسیون در راستای کاهش هزینه‌های تولید
- ✓ فراهم‌کردن زیرساخت‌های توسعه گردشگری روستایی به عنوان بخشی از بازار گردشگری و منبعی برای اشتغال و درآمدزایی روستایی
- ✓ آموزش و ترغیب کشاورزان به کشت گیاهان دارویی و توسعه صنایع جانبی آن در استان
- ✓ اعمال سیاست آب مجازی
- ✓ ترغیب کشاورزان به کشاورزی سودآور مثل کشت گیاهان دارویی

❖ رکود در واحدهای صنعتی و فقدان استراتژی توسعه صنعتی

با توجه به جوانی و عمر ۱۲ ساله استان خراسان شمالی، طبق انتظار بخش صنایع و معادن استان نیز نوپا است و بالطبع فاقد بازدهی مورد نظر است. براساس اطلاعات آمایش استان، در سال ۱۳۹۰ تعداد ۲۳۹۸۴ نفر در بخش صنعت و معدن اشتغال داشته‌اند که ۹٫۳٪ از کل اشتغال استان (۲۵۷۶۴۰ نفر) است. تعداد شاغلان در بخش صنعت از حدود ۲۷ هزار نفر در سال ۱۳۷۵ با متوسط نرخ رشد ۱٫۹٪ به بیش از ۳۲ هزار نفر افزایش یافته، اما طی ۵ سال بعد با نرخ رشد حدود ۵/۵-٪ به کمتر از ۲۵ هزار نفر در سال ۱۳۹۰ رسیده است. متوسط نرخ رشد این بخش در طی دوره ۹۰-۱۳۷۵ برابر ۰٫۶-٪ برآورد شده است. اما برای همین سال ۱۳۹۰، در گزارش وضعیت شاخص‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و امنیتی کشور که توسط مرکز ملی رصد اجتماعی کشور تهیه می‌شود، درصد اشتغال در بخش صنعت و معدن ۲۹٫۲٪

(۷۴۷۱۵ نفر) ذکر شده است. این اختلاف فاحش آمار مربوط به وضعیت اشتغال صنایع و معادن قابل توجه است، این اختلاف خود نشان می‌دهد که حتی هنوز در بحث آمار دقیق از وضعیت استان مشکلات بسیاری وجود دارد که بخش صنایع و معادن نیز از آن مستثنی نیست. با توجه به بازدیدهای میدانی صورت‌گرفته و آمار ارائه‌شده از سوی شرکت شهرک‌های صنعتی، آمار گزارش آمایش استانی به واقعیت نزدیک‌تر است. طبق آخرین گزارش شرکت شهرک‌های صنعتی استان خراسان شمالی در سال ۱۳۹۵، ۱۴ شهرک و ناحیه صنعتی در استان وجود دارد که تعداد واحدهای بهره‌بردار رسیده در این شهرک‌ها و نواحی ۱۹۵ مورد بوده که در حدود ۳۶۲۱ نفر اشتغال ایجاد می‌کنند. با توجه به اینکه حداقل ۴۰٪ از واحدهای صنعتی استان را کد یا غیرفعال هستند، ظرفیت اشتغال فعال شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان در حدود ۲۳۰۰ نفر است. این در حالی است که طبق آخرین آمار سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی در سال ۱۳۹۵، ۳۷۵۸۳ واحد صنعتی با اشتغال ۷۶۷۳۵۹ نفر در کشور وجود دارد. بنابراین، نسبت تعداد واحدهای صنعتی استان در شهرک‌های صنعتی به کل کشور ۵۱٪ بوده و نسبت اشتغال این واحدها به کل کشور ۴۷٪ است.

جدا از واحدهای خرد و متوسط که بیشتر در شهرک‌ها و نواحی صنعتی قرار دارند، اکثر واحدهای صنعتی بزرگ در خارج از شهرک‌ها هستند که بخش مهمی از اشتغال بخش صنعت و معدن را تشکیل می‌دهند. در استان، تنها ۵ کارگاه دارای ۵۰ الی ۹۹ نفر کارکن وجود دارد که همگی در شهرستان بجنورد متمرکزند. تعداد کارگاه‌های دارای ۱۰۰ الی ۱۹۹ نفر کارکن استان، ۲ واحد است که یکی (آذین فورج) در شهرستان اسفراین و دیگری (آجر ماشینی بجنورد) در بجنورد استقرار دارند. تنها کارگاه دارای ۲۰۰ الی ۴۹۹ نفر کارکن استان، کارخانه قند شیروان است. از ۳ کارگاه دارای ۵۰۰ الی ۹۹۹ نفر کارکن استان، ۲ واحد (مجتمع فولاد و کارخانه لوله‌سازی) در شهرستان اسفراین استقرار دارند و واحد دیگر (سیمان بجنورد) در شهرستان بجنورد احداث شده است. ۲ مجتمع بزرگ صنعتی استان یعنی پتروشیمی بجنورد (خراسان) و آلومینای جاجرم دارای بیش از هزار نفر کارکن می‌باشند. استان دارای ۱۱۴ معدن بوده که ۸۴ معدن با ظرفیت اشتغال ۱۱۶۷ نفر فعال است. طبق آخرین آمار سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی در سال ۱۳۹۳، ارزش افزوده بخش صنعت و معدن در حدود ۲۶٪ از تولید ناخالص داخلی استان را تشکیل می‌دهد.

بیشتر صنایع و شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان در نیمه شرقی استان (شامل محدوده شهرستان‌های بجنورد، شیروان، اسفراین، و فاروج) قرار دارند و بیشتر واحدهای صنعتی استان که در شهرک‌ها و نواحی استان فعال‌اند، هم‌اکنون با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رویند. برای مثال، در شهرک صنعتی بجنورد که قدیمی‌ترین شهرک استان است، فقط ۱۰٪ از ۵۵ واحد صنعتی در این شهرک فعال هستند. اکثر شرکت‌های خرد و متوسط استان با مشکلات عدیده‌ای چون عدم نقدینگی، هزینه‌های بالای تولید، فقدان نیروی ماهر کار، عدم شکل‌گیری زنجیره‌های تولید و خوشه‌های صنعتی، ضعیف‌بودن بخش توسعه و تحقیق صنایع و عدم امکان رقابت در بازار که خود نتیجه مشکلات قبلی است، دست‌وپنجه نرم می‌کنند. واحدهای صنعتی بزرگ استان و نیز کارخانه قند شیروان، از قدیمی‌بودن ماشین‌آلات تولیدی رنج می‌برد و پتروشیمی بجنورد نیروی ماهر خود را از بیرون استان تأمین کرده و سود آن نیز از استان خارج می‌شود.

یکی از علل عدم پیشرفت توسعه صنعتی استان، فقدان استراتژی توسعه صنعتی در استان است. عدم مطالعات دقیق کارشناسی، عدم ثبات مدیریتی در طول این ۱۲ سال و نگاه مکانیکی به توسعه که صرفاً توسعه را معادل صنعتی شدن می‌داند، از جمله علل اَبترماندن و ناکارآمدی بخش صنعت و معدن استان است. اصرار بر وجود صنایع در استان، آنهم در بخش‌های مختلف بدون نگاه کارشناسی و آینده‌نگری، بسیاری از واحدهای صنعتی را به مرز ورشکستگی رسانده است. برای مثال، تمرکز بر شکل‌گیری زنجیره تولیدی صنایع مرتبط با کشاورزی، با توجه به فعال بودن بخش کشاورزی استان، توجیه‌پذیر بوده، درحالی‌که اقدام کمی در این مورد صورت گرفته است. این در حالی است که هم اکنون نیز پیوندی قوی میان بخش کشاورزی با بخش صنعت استان وجود دارد. چنانکه در سال ۱۳۸۸ از ۱۰۰۸ میلیارد ریال مواد اولیه کشاورزی مصرفی در صنایع استان، متجاوز از ۹۵٪ از داخل استان تأمین شده که چغندر قند، پنبه و شیر اقلام عمده آن را تشکیل می‌دهند و عمدتاً در کارگاه‌های بزرگ صنعتی استان (دارای ۱۰ نفر کارکن و بیشتر) فرآوری می‌گردند. این امر نشان‌دهنده این است که اگر صنایع تبدیلی مرتبط با بخش کشاورزی ایجاد شود، کشاورزی استان حتی با همین سطح از بهره‌وری نیز، قادر به تأمین مواد اولیه صنایع مرتبط است. علاوه بر این، با توجه به بافت روستایی استان، روحیه صنعتی و رقابتی نیز همچنان در مردم شکل نگرفته است. فعالان بخش صنعتی بدون توجه به عارضه‌یابی صنایع خود و بخش تحقیق و توسعه، صرفاً به حمایت‌های دولتی وابسته شده‌اند و در صورتیکه کالای آنها از طرف نهادهای دولتی خریداری نشود، به دلیل عدم رقابتی بودن قیمت تمام‌شده، با مشکل فروش جدی در بازار روبه‌رو می‌شوند.

راهکارها

- ✓ ایجاد زنجیره تولید بخصوص در اطراف واحدهای بزرگ صنعتی و تولیدات کشاورزی استان و همچنین تشکیل خوشه‌های صنعتی در صنایع عمده و دارای پتانسیل استان
- ✓ تعیین استراتژی توسعه صنعتی استان با توجه به مطالعات کارشناسی و ظرفیت‌های واقعی موجود در استان
- ✓ جهت‌دهی حمایت‌های دولتی و کارشناسی دانشگاه‌ها به سمت تحقیق و توسعه صنایع و عارضه‌یابی نقاط ضعف صنایع، بجای تزریق خام نقدینگی

❖ عدم توجه و استفاده از پتانسیل مرز

استان خراسان شمالی، علیرغم داشتن مرز مشترک با کشور ترکمنستان، فاقد مبادی ورود و خروج بار و مسافر با این کشور است و این امر از طریق مرز باجگیران واقع در استان خراسان رضوی انجام می‌شود. این استان ۲۸۱ کیلومتر مرز مشترک با کشور ترکمنستان دارد. استان خراسان شمالی از بین ۱۵ استان مرزی، تنها استان مرزی است که هیچگونه مبادی رسمی گمرکی و مبادلاتی با کشور مجاور خود ندارد. در دنیای امروزی، تبادلات تجاری، گمرکی و ترانزیت کالاها یکی از مسیرهای بااهمیت در تولید ارزش افزوده است، اما پتانسیل بالایی که استان در این زمینه دارد، بی‌استفاده مانده است. استان خراسان شمالی امکان و ظرفیت بالایی در تبادل کالا با کشور ترکمنستان و آسیای میانه دارد، اما هنوز

نتوانسته از پتانسیل موجود بهره‌برداری کرده و امکان گسترش فعالیت‌های خدمات بازرگانی را در منطقه مهیا سازد. با توجه به اهداف تمرکززدایی از منطقه خراسان و توزیع فعالیت‌ها در بین سه استان، این امکان برای استان خراسان شمالی به وجود آمده که در تقسیم کار بین سه استان نقش فعال‌تری در مبادلات مرزی ایفا نماید.

در دولت‌های هفتم و هشتم، تلاش‌های گسترده‌ای برای ایجاد مرز مشترک با ترکمنستان در منطقه پرسه‌سو در استان خراسان شمالی صورت گرفت که به دلایل مختلف بی‌نتیجه ماند. هم‌اکنون نیز دو کشور اراده سیاسی چندانی برای ایجاد مرز رسمی در این ناحیه ندارند. در صورت راه‌اندازی بازارچه مرزی پرسه‌سو، گمرک این بازارچه نیز فعال خواهد شد. بازارچه پرسه‌سو طی مصوبه شماره ۶۴۲۸۶/ت/۲۳۹۶ هـ مورخ ۱۳۸۳/۱۱/۵ به تصویب رسیده است، اما تاکنون به مرحله عملیاتی نرسیده است. در صورت فعال‌شدن بازارچه مرزی پرسه‌سو، می‌توان به گسترش مبادلات بازرگانی با کشور ترکمنستان و سایر کشورهای آسیای میانه، امیدوار بود. ایجاد مرز رسمی و بازارچه‌های رسمی با کشور ترکمنستان در استان خراسان شمالی، نیاز به اراده جدی سیاسی دو طرف دارد. با توجه به بکربودن بازار آسیای میانه و کشور ترکمنستان و پتانسیل و ظرفیت بالاتر اقتصادی کشور ایران، مسئولین اقتصادی و سیاسی ما باید بطور جدی پیگیر ایجاد مرزهای رسمی بیشتر و ایجاد مسیرهای ترانزیتی مناسب‌تر با کشور ترکمنستان باشند. مسئولین محلی یکی از علل تأخیر گشایش مرز را، عدم تمایل طرف ترکمنستانی می‌دانند. این امر با کاهش هزینه حمل‌ونقل، باعث افزایش میزان صادرات، افزایش درآمدهای گمرکی کشور و تقویت مسیر ترانزیتی جنوب به شمال شده که از منظر سیاسی نیز برای کشور مفید است. علاوه بر آن، ایجاد بازارچه‌های مرزی و تعاونی‌های مرزنشینی موجب افزایش کیفیت زندگی اقتصادی و معیشتی مردم محلی و مرزی می‌شود. در کنار این مزایا، مبادلات تجاری و اقتصادی با کشورهای مرزی موجب تقویت امنیت مرزهای کشور نیز می‌شود.

راهکارها

- ✓ حمایت و مشارکت دولت در توسعه ظرفیت‌های فیزیکی و اجتماعی مورد نیاز توسعه بویژه در مناطق مرزی و کمتر توسعه‌یافته به منظور تعادل‌بخشی به توزیع و سهم جمعیت و فعالیت استان
- ✓ افزایش فشار کارشناسی اقتصادی-سیاسی از سطح استان به تصمیم‌گیران اصلی و شکل‌گیری اراده سیاسی به منظور تشکیل مرز رسمی در استان خراسان شمالی
- ✓ تجهیز و تقویت جایگاه بازارچه‌های مرزی در تجارت منطقه از طریق تنوع‌بخشی به صادرات، در راستای ایجاد تعادل و توازن درون استانی و رفع محرومیت از مناطق حاشیه‌ای و مرزی
- ✓ توسعه صنایع تولید کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه در جوار بازارهای مصرف این کشورها در مرز، با اولویت صنایع تبدیلی و تولیدی کشاورزی و کالاهای مصرفی بادوام برای همسایگان شمالی

۳-۲- حوزه سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی

بخش عمده استان خراسان شمالی دارای اقلیم خشک نیمه‌سرد، محدوده‌ای از شمال غرب و جنوب دارای اقلیم نیمه‌خشک معتدل و بیابانی سرد است. مساحت قلمروهای جنگلی استان (۴۳۳ هزار هکتار) ۱۵٪ و پوشش‌های گیاهی مرتعی (۱,۵ میلیون هکتار) ۵۵٪ از مساحت استان را دربرمی‌گیرد. استان دربرگیرنده بخشی از دو حوضه آبریز اترک و کویر مرکزی و همچنین بخش کوچکی از حوضه‌های آبریز قره‌سو-گرگانرود و قره‌قوم است. حوضه آبریز رودخانه اترک با مساحت ۲۶۴۳۰ کیلومتر مربع، بزرگترین و مهمترین زیرحوضه هیدرولوژیک استان خراسان شمالی به شمار می‌رود. استان خراسان شمالی از نظر زمین مناسب برای کشاورزی، سکونت و فعالیت، دارای وضعیت نسبتاً مناسبی است و همچنین دارای تنوع زیستی، توپوگرافی، اکوسیستم جنگلی و اقلیمی می‌باشد. از دیگر ویژگی‌های استان می‌توان به وجود بزرگترین معدن بوکسیت شناخته‌شده در ایران و واقع‌شدن بزرگترین معدن آلومینای کشور در استان اشاره کرد. استان خراسان شمالی دارای تنوع اقلیمی فراوان و آب و هوای دلپذیر است. وجود ذخیره‌گاه‌های با ارزش ژنتیکی بالا و تنوع گونه‌های جانوری و گیاهی بویژه گیاهان دارویی، از دیگر ظرفیت‌های استان است. اما در کنار این ظرفیت‌ها، استان از یک سو با مخاطرات طبیعی همچون لرزه‌خیزی، وقوع سیل و فرسایش مواجه است و از سوی دیگر، در حوزه محیط زیست، آب و کشاورزی نیز با مسایل و چالش‌های اصلی روبه‌روست که در این قسمت به بررسی و واکاوی این مسایل در بخش‌های محیط زیست، آب و کشاورزی پرداخته می‌شود. در بخش محیط زیست، سه دسته از مسایل تحت عنوان آلاینده‌های هوا و اقلیم، پسماند و تنوع زیستی قابل اشاره و بررسی است. در زمینه آب، مشکلات کمی و کیفی با ریشه‌ها و عوامل مختلف قابل ردیابی است و در بحث کشاورزی مسائل کلانی همچون بهره‌وری و کارایی، آمایش مکانی و محصولی و تلفات محصولات، از مشکلات قابل شناسایی است.

وضعیت شاخص‌های کلیدی حوزه محیط زیست، آب و کشاورزی استان خراسان شمالی

تنوع زیستی و طبیعی
دارای تنوع اقلیمی و زیستی کم نظیر دارای بیش از ۱۳ هزار و ۶۹۵ هکتار ذخیره گاه جنگلی از گونه های ارس، زالزالک، فندق، گردو، انجیر، انار، بلوط، انگور وحشی و... گونه های جانوری: قوچ اورپال، پلنگ ایرانی، خرس قهوه ای، یوزپلنگ آسیایی، کبک دری، بالابان، گربه شنی، گربه وحشی، گربه پالاس، تشی، رودک، تیهو، دال، دلیجه

آب و بارش

متوسط بارش سالانه ۲۳۰ میلی‌متر
متوسط دمای استان ۱۳,۰۵ درجه سانتیگراد
حجم کل آب های تجدیدپذیر یک میلیارد و ۴۰۰
میلیون متر مکعب در سال

۹۴ درصد مصرف آب در بخش کشاورزی، ۴ درصد در بخش شرب و ۲ درصد در صنعت

کشاورزی
سطح زیر کشت محصولات کشاورزی استان ۲۹۰ هزار هکتار
رتبه ۱۶ در کشور بر اساس سطح زیر کشت
۱۰۲۰۲۳ هکتار اراضی زراعی آبی (سال ۹۲)
۱۵۱۵۰۸ هکتار اراضی زراعی دیم (سال ۹۲)
محصولات باغی: انگور، سیب، گردو، گیلان و آلبالو
غلات (گندم و جو)، گیاهان صنعتی (پنبه، چغندر قند، آفتابگردان) و محصولات علوفه‌ای (یونجه، ذرت)
راندمان آب در بخش کشاورزی ۳۵ درصد

چالش‌ها، علل و راهکارها

❖ پسماند و مواد زائد

مسئله اصلی استان در این زمینه، به فرایند جمع‌آوری، ذخیره‌سازی و دفع پسماندهای خانگی و شهری باز می‌گردد. این مسئله در شهرستان بجنورد پُررنگ‌تر است و علاوه بر آلودگی‌های وسیع در محدوده دفع پسماند، در بسیاری از مواقع بوی نامطبوع زباله و پسماند از محل دفع به سمت شهر می‌وزد و نارضایتی شهروندان را نیز در پی دارد. فقدان تهیه و عملیاتی‌شدن طرح جامع مدیریت پسماند و عدم تأمین اعتبار و همچنین جایابی غلط کارخانه کود کمپوست که مشکلات زیادی را ایجاد کرده، موجب شده انتقال و دفع پسماند همچنان در منطقه باباموسی انجام شود. دپوی فله‌ای زباله و پسماند برخلاف استانداردها و موازین علمی دفن پسماند، موجب آتش‌سوزی، آلودگی منطقه و همچنین انتقال بوی بد زباله‌ها در اثر وزش باد به سمت شهر شده است. درحالی‌که روش منطقی و صحیح دفع پسماند، مبتنی بر تفکیک زباله‌ها و دفن آن از طریق ساخت لانه‌های طبقاتی و پوشش با لایه‌های خاک و جذب شیرابه‌ها است.

راهکارها

- ✓ تدوین و اجرای برنامه جامع مدیریت پسماند در استان
- ✓ راه‌اندازی کارخانه کود کمپوست
- ✓ تفکیک زباله از مبدا توسط شهرداری و شهروندان
- ✓ دفع اصولی و بهداشتی زباله‌های خطرناک و ویژه
- ✓ مذاکره شرکت‌ها و سرمایه‌گذاران برای راه‌اندازی خطوط بازیافت و تولید انرژی از پسماند

❖ آلاینده‌های اقلیم

علیرغم اقلیم مناسب و آب و هوای نسبتاً خوب، استان از وجود ریزگردها و آلودگی‌های اقلیمی رنج می‌برد. گرچه این مسئله هنوز در شرایط بحرانی قرار نگرفته است، اما در برخی از روزها وجود گردوغبار و افزایش حجم ریزگردها در آسمان شهر بجنورد، هوای شهر را ناسالم کرده و سلامتی شهروندان را به خطر می‌اندازد. بروز ریزگردها را می‌توان متأثر از چند عامل دانست. دلیل اول، وزش باد و به حرکت درآمدن گردوغبار از کانون‌های ریزگرد استان که پوشش گیاهی خود را از دست داده‌اند، می‌باشد. وجود خشکسالی، شخم غیراصولی اراضی کشاورزی و چرای بی‌رویه دام در مراتع و فرسایش خاک، از علل اصلی توسعه بیابان‌زایی و شکل‌گیری کانون‌های گردوغبار در استان هستند. دلیل دیگر، استقرار واحدهای آسفالت و شن و ماسه در اطراف شهر بجنورد است که از عوامل تشدید این وضعیت هستند. در کنار این عوامل، ورود ریزگردها از دشت قره‌قوم ترکمنستان به استان خراسان شمالی و بعضاً استان‌های همجوار را می‌توان منشأ خارجی پدیده ریزگرد در استان دانست.

راهکارها

- ✓ توجه به حساسیت‌های زمین در کشاورزی
- ✓ مالچ‌پاشی و استفاده از بادشکن‌های طبیعی
- ✓ مذاکره با مسئولان کشور ترکمنستان برای کنترل کانون‌های تولید گرد و غبار
- ✓ نظارت بر واحدهای صنعتی آلاینده و تولیدکننده گرد و غبار
- ✓ پیشگیری از کاهش رطوبت خاک

❖ فرسایش خاک

استان در سال‌های گذشته با معضل فرسایش خاک مواجه بوده که همچنان نیز ادامه دارد. فرسایش خاک در برخی از نقاط استان خراسان شمالی ۱۷ تن در هر هکتار و بالاتر از حد معمول است. خسارت مستقیم و سالانه ناشی از فرسایش و تخریب خاک در کشور بالا بوده و در استان نیز وقوع سیلاب‌ها مستقیماً متأثر از همین عامل است. مطالعات آمایش نشان می‌دهد که ۱۲,۰۸، ۱۳,۴۶ و ۵۳,۴۷٪ از مساحت استان به ترتیب دارای شدت فرسایش خیلی کم، کم و متوسط و ۲۰,۵۸ و ۰,۴۱٪ دیگر به ترتیب دارای شدت فرسایش زیاد و خیلی زیاد می‌باشند.

گرچه عوامل طبیعی همچون وجود سنگ‌ها و رسوبات حساس به فرسایش در استان، در این امر دخیل است، اما تخریب جنگل‌ها و مراتع مهمترین علت افزایش روند فرسایش خاک در این استان است. از عوامل انسانی مؤثر می‌توان به بوته‌کشی در مراتع و قطع درختان جنگلی، چرای زودهنگام و بی‌رویه مراتع و از بین رفتن پوشش گیاهی طبیعی، عدم رعایت اصول کشاورزی و شخم زمین در جهت شیب دامنه‌ها، عدم رعایت اصول آبیاری و تولید هرزآب‌ها در مزارع، تجاوز به حریم رودخانه‌ها و تشدید فرسایش کناره‌ای، تغییر کاربری و تخریب و تبدیل باغات به اراضی زراعی و مسکونی اشاره کرد.

راهکارها

- ✓ ارتقاء سیستم‌های نظارتی برای حفاظت بیشتر از مراتع و جنگل‌ها
- ✓ تعادل بخشی بین تعداد دام و ذخایر مرتعی موجود
- ✓ جلوگیری از تغییر کاربری باغات و مراتع
- ✓ رعایت اصول کشاورزی پایدار از جمله عدم شخم در جهت شیب دامنه‌ها

❖ معضلات کمی و کیفی منابع آب

متوسط بارش سالانه در خراسان شمالی ۲۳۰ میلی‌متر و حجم کل آب‌های تجدیدپذیر استان، یک میلیارد و ۴۰۰ میلیون متر مکعب در سال است. ۶۱٪ از این حجم (معادل ۸۷۰ میلیون متر مکعب) مربوط به آب‌های سطحی و ۳۹٪ (معادل ۵۳۰ میلیون متر مکعب) مربوط به آب‌های زیرزمینی است. مجموع چاه‌های دارای پروانه بهره‌برداری در استان، ۲ هزار و ۹۸۳ حلقه چاه با برداشت سالانه ۴۴۴ میلیون متر مکعب است. استان در بخش منابع آب، در دو عرصه کمی و کیفی با مشکلاتی مواجه است.

منابع کمی آب استان در شرایط فعلی با مشکلات جدی مواجه است و همین موجب شده تا شرکت آب منطقه‌ای استان، بهره‌برداری از منابع آب زیرزمینی در ۸ دشت از ۱۱ دشت استان را ممنوع اعلام کند. تداوم خشکسالی، شرایط خاصی را بر منابع آب استان حاکم کرده و حدود ۷۰٪ از حجم مخازن سدهای استان خالی است. طی دو دهه گذشته، سطح آب زیرزمینی در دشت اسفراین ۱۵ متر، دشت شیروان ۱۱ متر و دشت صفی‌آباد ۸ متر کاهش یافته و آبدهی رودخانه‌های استان نیز طی ۱۰ سال گذشته روند کاهشی محسوس داشته است. از بین رفتن آبخوان‌ها و سفره‌های آب زیرزمینی و کاهش ظرفیت تغذیه منابع آب زیرزمینی و به تبع آن نشست زمین و وارد شدن خسارت سنگین به زیرساخت‌ها و تأسیسات زیربنایی، خشک شدن قنوت و چشمه‌ها و بایر شدن زمین‌های کشاورزی، از پیامدهای برداشت‌های بی‌رویه از منابع است.

مهمترین علت کمبود منابع آب، برداشت‌های بی‌رویه و غیرمجاز از منابع آب‌های سطحی و زیرزمینی در استان است. گفته می‌شود سالانه ۷۰ میلیون متر مکعب آب از منابع زیرزمینی نیز بصورت غیرمجاز برداشت می‌شود. مجموع تعداد چاه‌های غیرمجاز استان خراسان شمالی، دو هزار و ۹۰۹ حلقه با حجم تخلیه بیش از ۳۵ میلیون متر مکعب است. همچنین، کاهش بارندگی، بهره‌برداری غیر مجاز در بالادست سدها و مصرف بالای آب ذخیره‌شده در پشت سدها، از عمده دلایل کاهش حجم آب ذخیره‌شده در پشت سدهای استان است.

آلودگی آب‌های زیرزمینی استان خراسان شمالی و کاهش کیفیت منابع آب، از مسایل دیگر استان در حوزه آب است. ورود پساب‌های صنعتی بویژه از صنایع خارج از شهرک‌های صنعتی و فاضلاب خانگی و همچنین ورود آلاینده‌های شیمیایی، سموم کشاورزی و آلاینده‌های میکروبی، از مهمترین عوامل افزایش آلودگی و کاهش کیفیت منابع

آب استان است. سیستم فاضلاب شهری بجنورد هنوز به اتمام نرسیده و مشکلاتی در این زمینه پیش‌روست. رهاسازی پساب‌ها به رودخانه‌ها و رسوب آنها به آب‌های زیرزمینی نیز، عامل دیگر کاهش کیفیت منابع آب استان است.

راهکارها

برای بهبود کمی منابع آب، راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود:

- ✓ نظارت جدی بر بهره‌برداری‌های مجاز از منابع آب و برخورد با بهره‌برداری‌های غیر مجاز
- ✓ مکانیزه کردن کشاورزی و اجرای روش‌های مدرن آبیاری
- ✓ جلوگیری از تبدیل اراضی دیم به آبی
- ✓ تعیین تکلیف و پلمپ چاه‌های غیرمجاز

بهبود کیفی منابع آب در استان نیز مستلزم راهکارهای زیر است:

- ✓ اتمام سیستم فاضلاب شهری بجنورد و راه‌اندازی سیستم جمع‌آوری فاضلاب در دیگر شهرهای استان
- ✓ الزام تمام شهرک‌های صنعتی به تجهیز و راه‌اندازی تصفیه‌خانه‌های صنعتی
- ✓ اتمام و تجهیز سیستم فاضلاب شهری
- ✓ نظارت بر صنایع خارج از شهرک‌های صنعتی

❖ آمایش نامطلوب کشاورزی

بخش کشاورزی استان خراسان شمالی نیز همانند بسیاری از مناطق کشور درگیر آمایش نامطلوب است. به گفته کارشناسان کشت، اقلیمی چون چغندر قند بهاره و گوجه‌فرنگی در استان مناسب نبوده و باید متوقف شود و یا کاهش چشمگیری یابد. الگوی کشت، ابزار مهم سیاست‌گذاری در بخش کشاورزی است و نگاه ملی در این عرصه راهگشا نیست. چراکه هر منطقه مختصات اقلیمی و جغرافیایی خاص خود را دارد و تصمیم‌گیری‌ها باید براساس آن انجام شود. برای مثال، استان ظرفیت مناسبی برای کشت گیاهان دارویی دارد، اما توجه معنی‌داری در این عرصه دریافت ننموده است.

گفته می‌شود علیرغم تعیین الگوهای کشت از سوی مسؤولان امر، این الگوها در سال‌های گذشته توسط کشاورزان رعایت نشده است. با فرض مطلوب بودن این الگوهای ترویجی کشت، مهمترین علل رعایت‌نشدن آنها را می‌توان شرایط بد اقتصادی، فقدان آموزش و تأثیر اقدامات ترویجی دانست؛ عللی که موجب می‌شود کشاورزان هر سال طبق سنت قبلی اقدام به کشت محصولاتی چون گندم و جو و صیفی‌جات نمایند یا اینکه همگی به سمت کشت یک یا چند محصول خاص بروند و در نتیجه موجب افت قیمت شوند.

راهکارها

- ✓ بیمه محصولات کشاورزی و اتخاذ سیاست های تضمینی برای پوشش ریسک های احتمالی
- ✓ تنظیم الگوی کشت مطابق با بازار مصرف و شرایط منطقه‌ای
- ✓ آموزش مؤثر و حمایت از کشاورزان
- ✓ ترغیب کشاورزان به کشت محصولات صنعتی و مناسب منطقه مثل پنبه
- ✓ ترغیب کشاورزان به کشت محصولات کشاورزی اقتصادی تر مثل گیاهان دارویی

۳-۳- حوزه سیاست اجتماعی و فرهنگی

براساس سالنامه آماری سال ۱۳۹۲، از کل جمعیت ۸۷۲۰۴۰ نفری استان، حدود ۵۱٪ آن را جمعیت شهری، حدود ۴۷٪ را جمعیت روستایی و حدود ۲٪ را جمعیت عشایری تشکیل می‌دهد. ترکیب سنی استان به شرح زیر است:

زیر ۱۵ سال (کودک و نوجوان): ۲۶,۸٪	۱۵-۲۹ سال (جوان): ۳۲,۶٪
۳۰-۴۹ سال (بزرگسال): ۲۵,۳٪	۵۰-۶۵ سال (میانسال): ۱۰٪
۶۵ سال و بیشتر (سالمند): ۵,۱۵٪	

روند مهاجرت استان حاکی از آن است که در فاصله دهه ۱۳۸۵-۱۳۷۵ به ازای هر ۱۰۰ نفر مهاجر خارج شده از استان، ۶۷ نفر به استان وارد شده‌اند، درحالی‌که همین تعداد در فاصله سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۸۵ برابر با ورود ۱۰۶ نفر مهاجر در ازای هر ۱۰۰ نفر مهاجر خارج شده از استان است. در سال ۱۳۹۰، نرخ باسوادی جمعیت ۶ ساله و بیشتر این استان، برابر با ۸۰,۳٪ بود که این شاخص برای مردان و زنان ساکن در استان به ترتیب برابر با ۸۵,۳ و ۷۵,۳٪ برآورد شد. ضمن اینکه نرخ باسوادی استان بالاتر از متناظر آن در کل کشور (۷۵,۴٪) است. همچنین، تعداد دانش‌آموختگان دانشگاهی این استان در سال مذکور برابر با ۵۱۹۹۳ نفر بود که از این تعداد، ۲۹,۱٪ دارای مدرک کاردانی، ۶۵,۳٪ کارشناسی و ۵,۶٪ کارشناسی ارشد و بالاتر بوده‌اند.

پس از این مقدمهٔ اجمالی در مورد وضعیت اجتماعی و فرهنگی استان، در این قسمت به معرفی و تبیین مهمترین مسائل اجتماعی و فرهنگی استان خراسان شمالی و درعین‌حال مهمترین راهکارها جهت رفع یا تخفیف این مسائل پرداخته می‌شود.

شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی استان خراسان شمالی

در سال ۱۳۹۰، نرخ باسوادی جمعیت ۶ ساله و بیشتر این استان، برابر با ۸۰,۳٪ بود که این شاخص برای مردان و زنان ساکن در استان به ترتیب برابر با ۸۵,۳ و ۷۵,۳٪ برآورد شد. ضمن اینکه نرخ باسوادی استان بالاتر از متناظر آن در کل کشور (۷۵,۴٪) است.	نرخ باسوادی
نسبت طلاق به ازدواج در استان خراسان شمالی در سال ۱۳۹۲، حدود ۱۵ واقعهٔ طلاق در برابر هر ۱۰۰ واقعهٔ ازدواج است که در مقایسه با سال ۱۳۸۵ که برابر با ۸ بود، افزایش داشته است، این تغییرات در کشور از ۱۶ به	پیشی گرفتن طلاق از ازدواج

<p>۲۰ واقعه است.</p>	
<p>براساس آمار معاونت طرح و برنامه و بودجه نیروی انتظامی کشور، میزان معتادین و دستگیرشدگان مواد مخدر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر در استان به ترتیب در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ برابر با ۳۳۰ هزار، ۱۶۵ هزار و ۲۰۰ هزار نفر است که این میزان در همین سال‌ها در کل کشور برابر با ۴۳۰ هزار، ۱۴۸ هزار و ۱۴۱ هزار نفر می‌باشد و نشان می‌دهد که از ابتدای دهه ۱۳۹۰ این روند در استان با شیبی سریع‌تر از وضعیت کل کشور پیشی گرفته است.</p> <p>یکی از نکات قابل توجه در استان، وضعیت اعتیاد زنان است که از هر ۱۰۰ هزار نفر، در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب برابر با ۵۴، ۲۸ و ۱۴ نفر از زندانیان مواد مخدر را زنان تشکیل داده‌اند. این اعداد زمانی گویاتر است که بدانیم در همین سال‌ها تعداد زنان دستگیرشده و زندانی برای کل کشور به ترتیب برابر با ۲۳، ۷ و ۶ نفر بوده است.</p>	<p>خریدوفروش مواد مخدر</p>
<p>نرخ رشد پرونده‌های ورودی به دادگستری استان در فاصله سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۳ برابر با ۰٫۶۶ بوده است. میزان سارقان دستگیرشده استان در سال ۱۳۹۱، برابر با ۱۶۱٫۸ نفر به ازای هر صد هزار نفر جمعیت بوده است که نسبت به سال ۱۳۸۵ افزایش ۱۳ درصدی داشته است.</p>	<p>ضرب و شتم و سرقت</p>
<p>میزان نزاع‌های خیابانی در استان در سال ۱۳۸۵ برابر با ۸٫۶٪ بود (در برابر ۲۵٫۵٪ در کل کشور) که در سال ۱۳۹۰ به ۱۸٫۲٪ افزایش یافت (در برابر ۱۶٫۹٪ در کل کشور) و در سال ۱۳۹۱ به ۲۴٫۸٪ بالغ گردید (در برابر ۱۹٫۶٪ در کل کشور).</p>	<p>– نزاع‌های خیابانی دسته جمعی</p>
<p>رتبه سرمایه اجتماعی استان در سال ۱۳۹۴، ۱۹ است که جز ۱۵ استان دارای سرمایه اجتماعی پایین می‌باشد.</p>	<p>ضعف سرمایه اجتماعی</p>
<p>➤ مردم استان علیرغم اینکه براساس شاخص‌های خاص توسعه در کشور، در وضعیت پایین‌تر از متوسط قرار دارند، اما نسبت به مراجع دولتی و حکومتی دیدگاهی مثبت داشته و از عملکرد آنها رضایت دارند.</p> <p>➤ مردم استان احساس خوشبختی کمتری نسبت به کل کشور تجربه می‌کنند، باتوجه به الگوی پاسخ‌دهی آنان به رضایت‌مندی از زندگی می‌توان گفت، احساس ناخشنودی بیش از هر چیز معطوف به نیازهای عینی همانند وضعیت مسکن، وضعیت مالی، روند قیمت کالاها و مسئله بیکاری است.</p>	<p>وضعیت نگرشی و ارزشی</p>

چالش‌ها، علل و راهکارها

❖ پیشی گرفتن طلاق از ازدواج

ازدواج یکی از مهم‌ترین پدیده‌های اجتماعی، فرهنگی و زیستی مربوط به جامعه و انسان محسوب می‌شود که متأثر از تحولات جامعه و هم تأثیرگذار بر تحولات خانواده می‌باشد. الگوهای ازدواج تحت تأثیر «تغییرات ساختاری» و «تغییر ایده‌ها و اشاعه آن» و به طور کلی متأثر از جایگاه جوامع است. از همین‌رو با توجه به آن که استان خراسان شمالی دارای ششمین رتبه طلاق در کشور است، روند ازدواج و طلاق استان خراسان شمالی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۲ مورد بررسی قرار می‌گیرد.

طبق آمار موجود، از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ تعداد ازدواج‌های ثبت‌شده کل استان خراسان شمالی افزایش یافته است و از ۱۰ هزار و ۸۹۲ ازدواج در سال ۱۳۸۵ به ۱۲ هزار و ۹۹۷ ازدواج در سال ۱۳۹۰ رسیده است. این افزایش نرخ ازدواج

هم در مناطق شهری و هم در مناطق روستایی اتفاق افتاده و تفاوتی از این نظر در بین دو مناطق وجود ندارد. تغییر ساختار سنی جمعیت استان به لحاظ حجم بالای موالید در دهه ۱۳۶۰ و افزایش تعداد مردان و زنان در سن ازدواج در سال‌های اخیر، می‌تواند از جمله علل افزایش تعداد ازدواج در استان باشد که این تغییرات از هرم سنی جمعیت نیز کاملاً مشهود است. علاوه بر افزایش جمعیت در معرض واقعه ازدواج، افزایش تعداد دفترخانه‌های ازدواج و طلاق را نباید نادیده پنداشت. بنابراین می‌توان اذعان داشت که رشد مشاهده‌شده فقط ناشی از رشد واقعی واقعه ازدواج نبوده، بلکه این ارقام نشان‌دهنده رشد مثبت ازدواج‌های صورت گرفته نیز می‌باشد.

تعداد طلاق ثبت شده و میزان تغییر آن طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۵، در برابر هر هزار نفر جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر دارای همسر در استان خراسان شمالی، ۲,۳ واقعه طلاق ثبت شده است که در سال ۱۳۹۰ به ۳,۵ واقعه افزایش یافته است (این نسبت در حال حاضر در کل کشور، برابر با ۲,۹ واقعه است). همچنین، نسبت طلاق به ازدواج در استان خراسان شمالی در سال ۱۳۹۲، حدود ۱۵ واقعه طلاق در برابر هر ۱۰۰ واقعه ازدواج است که در مقایسه با سال ۱۳۸۵ که برابر با ۸ بود، افزایش داشته است، این تغییرات در کشور از ۱۶ به ۲۰ واقعه است. از همین رو، نرخ افزایش این نسبت در استان قریب به دو برابر و به عبارتی بیشتر از کل کشور بوده است.

راهکارها

- ✓ تاکید بر تغییر الگوی ازدواج اجباری از طریق آگاهی‌بخشی به خانواده‌ها در انجمن‌های محلی
- ✓ تغییر رویکرد نسبت به نقش مشاوره در فضای عمومی از طریق تبلیغات رسانه‌ای و حضور در مراکز عمومی قابل دسترس مردم
- ✓ شکستن تابوهای سنتی که بر منفور بودن امر طلاق و طرد شدن فرد مطلقه (بویژه زنان) در جامعه تاکید دارد
- ✓ تشویق و ترغیب خانواده‌ها جهت حمایت از فرزندان دختر و پسر برای ادامه تحصیل

❖ افزایش برخی جرایم

۱- خرید و فروش مواد مخدر: با بررسی وضعیت زندانیان استان خراسان شمالی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۲، شاهد روند افزایشی میزان این شاخص طی سال‌های مذکور هستیم؛ بطوریکه در سال ۱۳۹۲ در این استان، ۲۷,۵ نفر به ازای هر ده هزار نفر جمعیت، در زندان محبوس بوده‌اند (بالا تر از میانگین کشوری ۳۱,۸ نفر) که زندانیان جرایم مواد مخدر و روان‌گردان، بیشترین درصد را به خود اختصاص داده‌اند. طبق آمار موجود، بیشتر زندانیانی که در زندان‌های استان خراسان شمالی نگهداری می‌شوند، محل تولد آنان نیز استان خراسان شمالی بوده است. از همین رو، باید اذعان داشت که مسببین آسیب‌ها و سپس جرایم استان در این دو زمینه، بومی خراسان شمالی بوده و جمعیت مهاجر استان در

حوزه مواد مخدر و روان‌گردان خطر خاصی را شامل استان نمی‌کنند. بنابراین، ریشه بخشی از ناهنجاری‌های شایع در استان را، باید در منش و کنش‌های فرهنگی و اجتماعی خاص مردم استان جستجو کرد.

براساس آمار معاونت طرح و برنامه و بودجه نیروی انتظامی کشور، میزان معتادین و دستگیرشدگان مواد مخدر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر در استان به ترتیب در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ برابر با ۳۳۰ هزار، ۱۶۵ هزار و ۲۰۰ هزار نفر است که این میزان در همین سال‌ها در کل کشور برابر با ۴۳۰ هزار، ۱۴۸ هزار و ۱۴۱ هزار نفر می‌باشد و نشان می‌دهد که از ابتدای دهه ۱۳۹۰ این روند در استان با شیبی سریع‌تر از وضعیت کل کشور پیشی گرفته است.

یکی از نکات قابل توجه در استان، وضعیت اعتیاد زنان است که از هر ۱۰۰ هزار نفر، در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب برابر با ۵۴، ۲۸ و ۱۴ نفر از زندانیان مواد مخدر را زنان تشکیل داده‌اند. این اعداد زمانی گویاتر است که بدانیم در همین سال‌ها تعداد زنان دستگیرشده و زندانی برای کل کشور به ترتیب برابر با ۲۳، ۷ و ۶ نفر بوده است. درگیری زنان به مثابه مریبان نسل آینده یک جامعه و ستون‌های محافظ ارزش‌های اخلاقی و رفتاری به مواد مخدر بیش از مردان، فرزندان، وابستگان و نسل آتی را به سوی انحراف و بی‌هنجاری‌های متعدد سوق خواهد داد.

برای مبارزه بهینه با خریدوفروش مواد مخدر در استان، راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود.

✓ برخورد شدید و قانونی با قاچاقچیان مواد مخدر در روستاها و در صورت امکان تبعید آنان با هماهنگی قضایی از محل روستا

✓ محدودسازی دسترسی آسان مصرف‌کنندگان مواد مخدر صنعتی

✓ بالابردن هزینه ارتکاب جرم حمل و نگهداری مواد مخدر صنعتی برای مجرمین

✓ آشنانمودن عموم مردم با مجازات و عواقب قانونی مصرف، صدمات و آسیب‌های مواد مخدر صنعتی

✓ توجه به آموزش افراد در آستانه خطر اعتیاد به مواد مخدر بویژه در مدارس و دانشگاه‌ها

✓ ایجاد اشتغال مناسب برای آحاد مردم و رعایت عدالت اجتماعی

✓ توجه ادارات ذیربط نسبت به شرایط خانواده‌های دچار مشکلات اجتماعی نظیر طلاق و فوت والدین

✓ ارائه و گسترش خدمات اقتصادی و فرهنگی به خانواده‌های متأهلینی که به زندان افتاده‌اند، به منظور کمک به بازپروری فرد و جلوگیری از انحراف خانواده وی

۲- **ضرب و شتم و سرقت:** ضرب و شتم و سرقت دو موضوع اصلی پرونده‌های قضایی تشکیل شده در استان را

شامل می‌شوند. نرخ رشد پرونده‌های ورودی به دادگستری استان در فاصله سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۳ برابر با ۰٫۶۶ بوده است. میزان سارقان دستگیرشده استان در سال ۱۳۹۱، برابر با ۱۶۱٫۸ نفر به ازای هر صد هزار نفر جمعیت بوده است که نسبت به سال ۱۳۸۵ افزایش ۱۳ درصدی داشته است.

یکی از عوامل مؤثر در سوق یافتن به سمت بزهکاری و انحرافات اجتماعی، گسسته‌شدن پیوندهای عاطفی و روحی میان اعضای خانواده است. ضرب و شتم و سرقت را می‌توان یکی از نشانگان کاهش سرمایه اجتماعی و همچنین

بدبینی میان مردم نسبت به دستگاه حکومتی و روابط بین‌فردی دانست. در تأیید همین وضعیت است که باید گفت رتبه سرمایه اجتماعی استان در سال ۱۳۹۴، ۱۹ است که جز ۱۵ استان دارای سرمایه اجتماعی پایین می‌باشد. مبارزه با جرم ضرب و شتم و سرقت در استان نیازمند تدابیر خاصی است که در اینجا به برخی از مهمترین آنها اشاره می‌شود.

✓ تغییر و اصلاح برخورد دوستان، افراد فامیل و همسایگان با فرد منحرف و جلوگیری از نگاه و برخورد قهرآمیز و طرد اجتماعی کسانی که دچار انحراف شده‌اند.

✓ حمایت نهادی از کسانی که برای دوره‌ای تحت نظر مراکز بازپروری بوده‌اند.

✓ تحت پوشش قراردادن افرادی که به هر دلیل ناگزیر از اقامت در خیابان و پارک‌ها هستند. این کار می‌تواند برعهده یک سازمان رفاه اجتماعی گسترده باشد.

✓ بخش عمده‌ای از بزهکاری و کج‌رفتاری ناشی از فقدان و ضعف نظارت اجتماعی است. هرگاه نظارت اجتماعی تضعیف شود، هم‌نمایی افراد با هنجارها و ارزش‌های جامعه دچار گسستگی و ضعف خواهد شد و فردگرایی و گسیختگی فردی بیشتر می‌شود و احتمال بروز ناهنجاری افزایش می‌یابد. افزایش نظارت اجتماعی از طریق خانواده، دوستان و فامیل و آحاد افراد جامعه، نقش بسزایی در جلوگیری از بزه و جرم دارد که این وظیفه را می‌توان با رسمیت‌بخشی قانونی به گروه‌های قومی در روستاها و شوراهای محله در شهرها تا حد مطلوبی پوشش داد.

✓ از آنجاکه مقدار مجازات ممکن است از حد استحقاق مجرم تجاوز کند، به بی‌عدالتی در مجازات دامن خواهد زد. ضمن اینکه مجازات شدیدتر از حد استحقاق، عواقبی را نیز خواهد داشت. رفتارهای فردی و تصمیمات شخصی ضابطان و قضات، تغییر شکل جرم و ارتکاب جرایم دیگر برای فرار از جرم فعلی، مواردی هستند که گاه ارزش یافتن جرم و یا بی‌تأثیری مجازات را به همراه خواهد داشت. لذا، توجه به تناسب میان جرم و مجازات و همچنین پیامدهایی که در اثر مجرم شناخته‌شدن زندگی یک فرد به وجود می‌آیند، ضروری است.

✓ تدوین برنامه جامع برای مدیریت و ساماندهی سارقین سابقه‌دار

✓ آگاه‌سازی سارقین در بند در حوزه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی و سیاسی و... با برگزاری کلاس‌های آموزشی در زندان و برپایی دوره‌ها و کارگاه‌های مهارت‌بخشی

۳- نزاع‌های خیابانی دسته‌جمعی: با استناد به آمار رسمی و ثبتی کشور در ارتباط با آسیب‌های اجتماعی استان

خراسان شمالی، آمار تلفات نزاع در استان خراسان شمالی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۱، شاهد روند متغیر است؛ بطوری- که بیشترین نزاع‌های دسته‌جمعی این استان در سال ۱۳۹۱ اتفاق افتاده است. از سویی، بنا بر آمار ارائه‌شده از سوی نیروی انتظامی استان، میزان نزاع‌های خیابانی در استان در سال ۱۳۸۵ برابر با ۸,۶٪ بود (در برابر ۲۵,۵٪ در کل کشور) که در سال ۱۳۹۰ به ۱۸,۲٪ افزایش یافت (در برابر ۱۶,۹٪ در کل کشور) و در سال ۱۳۹۱ به ۲۴,۸٪ بالغ گردید (در برابر ۱۹,۶٪ در کل کشور).

همچنین، در رابطه با علت این نزاع‌ها، توزیع درصدی اشکال نزاع‌های دسته‌جمعی مسلحانه و غیرمسلحانه در سال ۱۳۹۱ حاکی است که اختلافات خانوادگی (۲۱٫۶٪)، اختلافات مالی و ملکی (۲۱٫۶٪) و اختلافات قومی و قبیله‌ای (۵٫۴٪) به ترتیب مهمترین دلایل این نزاع‌ها در بین مردم بوده‌اند.

با توجه به آمار و روند فوق، کاهش نزاع‌های خیابانی دسته‌جمعی در استان ضروری و نیازمند تدابیری است که در زیر به برخی از مهمترین آنها اشاره شده است.

✓ انجام مطالعات و اقدامات مؤثر به منظور ترمیم و توسعه زیرساخت‌های لازم در مناطق حاشیه‌ای. زیرا ساکنان این مناطق، مهاجرانی هستند که از روستاها وارد بافت حاشیه‌ای شهرها شده‌اند و نتوانسته‌اند در چارچوب‌های اجتماعی و فرهنگی شهر ادغام شوند.

✓ تشویق ازدواج بین طایفه و اقوام به منظور ایجاد و تقویت روح تعاون و همکاری و گاه حل معضلات و نزاع‌های فامیلی؛ ازدواجی که به عنوان یک سازوکار طی قرن‌ها نقش یک عامل استحکام‌بخش روابط اجتماعی در جوامع سنتی را ایفا می‌کرده و در اینجا نیز توصیه می‌شود.

✓ تشکیل گروه‌هایی در روستاها و محلات به سرپرستی و نظارت ریش‌سفیدان و کدخدایان محل برای مداخله به موقع و سازنده در اختلافات محلی و گسترش فرهنگ میانجی‌گری در حل و فصل اختلافات

✓ آموزش افراد جامعه نسبت به حل و فصل مسئله نزاع و نحوه آرام کردن افراد جهت کاهش پیامدهای آن همانند انتقام جویی، نزاع‌های دنباله‌دار، تخریب اموال طرفین نزاع و...

✓ تلاش در جهت جمع‌آوری سلاح‌های سرد در بین سرنشینان وسایل نقلیه شخصی و عمومی

✓ تلاش جهت رفع خرد فرهنگ حمل سلاح از طریق برخورد قانونی و شدید با حاملین سلاح سرد در سطح استان

✓ هماهنگی دستگاه‌های قضایی، انتظامی و امنیتی درباره شیوه رویارویی با نزاع‌ها و مسببین آنها به منظور کاهش نزاع‌های جمعی

✓ تدوین سامانه رصد آمار و ترکیب نزاع‌های جمعی

❖ وضعیت نگرشی و ارزشی

نگرش‌ها و ارزش‌های افراد از جمله شاخص‌هایی است که وضعیت فرهنگی جامعه و رویکردهای غالب آن را نشان می‌دهد. برخی از معضلات مشهود استان خراسان شمالی را بطور مستقیم و غیرمستقیم می‌توان در نگرش‌های مردم مشاهده کرد. در همین زمینه، مقایسه معرف‌های نگرشی و ارزشی مردم استان با کل کشور، دلالت بر دو واقعیت زیر دارد:

✚ مردم استان علیرغم اینکه براساس شاخص‌های خاص توسعه در کشور، در وضعیت پایین‌تر از متوسط قرار دارند، اما نسبت به مراجع دولتی و حکومتی دیدگاهی مثبت داشته و از عملکرد آنها رضایت دارند. این

موضوع، اعتماد نهادی و به عبارتی سرمایه اجتماعی بالایی را برای حکومت و دولت تولید می‌کند که بایستی نهایت تلاش را برای حفظ و بازتولید آن صورت دهد.

مردم استان احساس خوشبختی کمتری نسبت به کل کشور تجربه می‌کنند، اما با توجه به الگوی پاسخ‌دهی آنان به رضایت‌مندی از زندگی می‌توان گفت که احساس ناخشنودی آنان بیش از هر چیز معطوف به نیازهای عینی همانند وضعیت مسکن، وضعیت مالی، روند قیمت کالاها و مسئله بیکاری است.

راهکارها

✓ طبق نتایج پیمایش‌های ملی در ایران، مردم استان خراسان شمالی نسبت به نهادهای دولتی اعتماد قابل قبول و بالاتر از نرخ میانگین کشوری دارند و به نهادهای عمومی دولتی همچون دانشگاه مطمئن هستند. از همین رو، می‌توان جهت رفع نیازهای خاص استان و حل و فصل مسائل استان به نهادهایی همچون دانشگاه، بسیج و فرمانداری رجوع کرده و از این نهادها به‌مثابه حلقه واسط جهت رفع مسائل بهره برد. بنابراین، به نظر می‌رسد می‌توان با اتکا به نهادهای امین مردم در استان خراسان شمالی در جهت رفع نیازهای خاص و حل مسائل استان اقدام کرد. اتکا به نیروی اثرگذاری نهادهایی همچون دانشگاه و تبدیل آن به قطب حل مسائل خاص همچون بیکاری، توجه به علل و پیامدهای طلاق و برگزاری دوره‌های هم‌اندیشی جوانان، می‌تواند راهگشای حل بخشی از مسایل در استان باشد.

✓ تقویت نهادهای مدنی استان بویژه نهادهای دانشگاهی

✓ پیگیری مدام و مستمر وضعیت مراجعین به نهادهای دولتی تا حل و فصل مشکلات جهت افزایش اعتماد به آن‌ها

✓ برگزاری مسابقات آزاداندیشی و گفتگو در محلات مختلف شهرستان‌های استان

✓ تقویت و حمایت از گروه‌های ورزشی و هنری و فرهنگی شهرستان‌های استان

۴- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

گزارشی که از نظر گذشت، روایتی بود بر مسایل و چالش‌های اصلی توسعه در استان خراسان شمالی در سه حوزه (۱) اقتصاد، صنعت و کشاورزی، محیط زیست، آب و کشاورزی، و (۳) اجتماعی و فرهنگی. در هر کدام از این سه حوزه، شاخصه‌ها و معرف‌هایی دال بر مسئله‌مندبودن برخی حوزه‌ها و در نتیجه وضعیت توسعه‌نیافتگی استان در این حوزه‌ها معرفی و تبیین شدند و راهکارهایی مشخص برای هر کدام ارائه شدند.

در همین زمینه، مسایل و چالش‌های اصلی استان در حوزه اقتصاد، صنعت و گردشگری، ضعف بخش کشاورزی و عدم توسعه اقتصاد کشاورزی، وضعیت نامناسب واحدهای صنعتی و نبود استراتژی توسعه صنعتی و عدم استفاده از

پتانسیل مرز می‌باشند که در این بین، رفع مشکلات بخش کشاورزی با توجه به درگیر بودن نیمی از مردم با این بخش، از اولویت بیشتری در مسیر توسعه استان برخوردار است.

همچنین، در بخش محیط زیست، آب و کشاورزی، چنانچه ظرفیت‌های طبیعی و اکولوژیکی استان با مدیریت پایدار همراه شود، پاسخگوی تبدیل آن به یکی از قطب‌های کشاورزی کشور خواهد بود. روند کاهش منابع آب و احتمال خشکسالی‌های دوره‌ای، بی‌توجهی به اصول کشاورزی پایدار و حفظ زیست‌بوم می‌تواند این استان را به سمت نابودی منابع طبیعی و تنوع زیستی پیش ببرد؛ بحرانی که خود می‌تواند شکل‌گیری و گسترش پیامدهایی چون مهاجرت، فقر، خشونت و... را نیز در پی داشته باشد.

در حوزه اجتماعی و فرهنگی، گرچه وضعیت استان خراسان شمالی بحرانی یا ویژه نیست، اما توجه به برخی شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی بویژه در زمینه آسیب‌های اجتماعی حائز اهمیت است. برای مثال، استان دارای رتبه ۶ طلاق در کل کشور است، وضعیت آسیب‌های اجتماعی از جمله سرقت، ضرب و شتم و بطور خاص نزاع‌های خیابانی نیاز به تأمل و تدبیر دارد و درخصوص نرخ اعتیاد و دستگیرشدگان مواد مخدر نیز، باید در استان تمهیداتی بکار گرفته شود. بخشی از ریشه آسیب‌های اجتماعی در استان را می‌توان در عواملی چون بیکاری، عدم اشتغال دائم، رشد بخش‌های حاشیه‌نشین در شهرهای استان، عدم رسیدگی و ساماندهی نواحی حاشیه‌نشین و احساس محرومیت نسبی مردم نسبت به سایر طبقات اجتماعی جستجو کرد.

تمرکزگرایی و تحرک جمعیتی نیز به بخشی از واقعیت توسعه‌نیافتگی در استان خراسان شمالی دامن زده است. بطوریکه شرایط مناسب جغرافیایی و اقلیمی در مرکز و نیمه شرقی استان، موجب تمرکز امکانات و جمعیت در این بخش‌ها و بخصوص در شهرهای بجنورد و شیروان شده و در نتیجه شاهد میزان برخورداری بیشتر مناطق جنوبی و شرقی استان در مقایسه با مناطق شمالی و غربی هستیم. این موضوع سبب شکل‌گیری روند مهاجرت از مناطق جنوبی و شرقی به مرکز استان و سایر نقاط کشور شده است. این عدم تناسب در توزیع امکانات و خدمات، در کنار خردشدن تقسیمات سیاسی استان، یکی دیگر از عوامل پیچیدگی شرایط استان و در نتیجه دشواری برون‌رفت از کلاف توسعه‌نیافتگی است.

در سویه دیگر، یکی دلایل ناکامی اقدامات توسعه‌ای و به عبارتی وضعیت توسعه‌نیافتگی استان خراسان شمالی، عدم ثبات مدیریتی در استان است. بطوریکه استان خراسان شمالی در طی ۱۳ سال (از بدو تأسیس در سال ۱۳۸۲ تاکنون) ۹ استاندار داشته است، این در حالی است که اکثر استان‌های کشور از جمله خراسان رضوی، تهران و اصفهان در همین مدت ۴ یا ۵ استاندار داشته‌اند. یعنی بطور میانگین استانداران این استان‌ها حدود ۳ سال زمان برای اجرای برنامه‌ها خود داشته‌اند، اما در استان خراسان شمالی این مدت کمتر از ۲ سال بوده که قطعاً زمان کافی برای اجرای برنامه‌های میان‌مدت و بلندمدت نخواهد بود. نکته مهم اینکه اکثر قریب به اتفاق استانداران خراسان شمالی غیربومی بوده و احتمالاً همان زمان اندک مدیریت خود را نیز به آشنایی با وضعیت استان در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اختصاص داده‌اند. به عبارت دیگر، زمان مفید پیاده‌سازی برنامه‌ها و سیاست‌های مدنظر استانداران تقریباً ناچیز

بوده است. تغییر این تعداد استاندار و گماردن مدیران غیربومی بر مسند امور استان، از دید نخبگان بومی یکی از مهمترین علل عقب‌ماندگی استان است. چه بسا این تغییر، به نوبه خود موجب تغییرات گسترده در سطوح مختلف مدیریتی استان می‌شود و در نتیجه، مدیران میانی استان اغلب در شرایط نامطمئن و بلا تکلیف به سر بُرده و قدرت تصمیم‌گیری‌های کلان و برنامه‌ریزی‌های بلندمدت از ایشان سلب شود. البته اخیراً در بین مسئولین و کارشناسان استان، اجماع قابل توجهی در خصوص لزوم ثبات مدیریتی به وجود آمده و نمایندگان، ائمه جمعه و سایر افراد مؤثر بر این نکته تأکید نموده‌اند. ضمن اینکه در همین زمینه، ایجاد توافق بین نخبگان محلی و مسئولین بومی و چانه‌زنی و انتقال مطالبات خود به مرکز به منظور ایجاد ثبات مدیریتی قوی و کارا در استان، و توجه بیشتر مسئولین سیاسی دولت مرکزی به این مسئله که استان‌های توسعه‌نیافته و حاشیه‌ای احتیاج به مدیریت باتجربه در سطح کلان و همچنین ثبات مدیریتی دارند، می‌تواند راهگشا باشد.